

33. Гальченко С.І. Подвижник церкви і науки / С.І. Гальченко // Слово і час. – 1992. – №1. – С. 43-48.
34. Науковий збірник в 30 річницю наукової праці професора, д-ра Івана Огієнка. – Варшава, 1937. – 220 с.
35. Тимошик М.С. Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності : монографія / М.С.Тимошик ; передм. М.Г. Жулинського. – К. : Заповіт, 1997. – 231 с., іл. вкл., ім. пок.

On the basis of archival and published sources, the works of Ukrainian scientists, the scientific and educational activities of the assistant professor, an extraordinary professor Ivan Ohienko at the University of St. Volodymyr and two more Ukrainian universities – Kyiv national and Kamianets-Podilsky state in the 1917-1920 are being studied, namely: outlining the history of Eastern Slavic accent, history of Ukrainian culture and history of the Ukrainian language, participation in the teaching of the educational process, as well as scientific studio of the scientist.

Key words: Ivan Ohienko, universities of Ukraine, training courses, scientific papers, tutorials.

Отримано: 30.10.2016 р.

УДК 27(477)

С. О. Каленюк, А. О. Леськова

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ІВАН ОГІЄНКО ЯК ДУХОВНИЙ ЛІДЕР УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У статті досліджується внесок Івана Огієнка у розвиток духовної спадщини українського народу. Описано вплив поглиблення релігійних знань та звернення до Православної Церкви на почуття національного духу та самосвідомості українців. Висвітлено основні погляди митрополита на майбутнє церкви та головні принципи духовного виховання. Розглянуто фундаментальні твори автора на релігійну тематику, а також переклад Святого письма у контексті розширення сфер функціонування української мови.

Ключові слова: релігія, Біблія, духовне виховання, церква, народ, переклад.

Вчений, державний і церковний діяч Іван Іванович Огієнко (митрополит Іларіон) (1882-1972) був видатною постаттю, заслуги якої важко переоцінити. Багата й різноманітна творча спадщина його налічує близько двох тисяч праць, серед яких вагоме місце посідають дослідження з історії української мови і літератури, культури в цілому та історії церкви. До духовної скарбниці українського народу увійшли такі ґрунтовні праці, як «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу», «Історія українського друкарства. Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV-XVIII ст.», «Українська церква», «Дохристиянські вірування українського народу» та ін. У своїх творах автор доводив самобутність української культури, української церкви, обґрунтовував право українського народу на боротьбу за національне відродження і здобуття власної державності, шляхом звернення до релігії та духовного виховання нації [2, с.13].

Вадим Скуратівський пише: «Це була людина справді енциклопедичних безберегих знань. Доволі пригадати, що він видає свій переклад Святого Письма. Зрозуміло, українською мовою. Доволі сказати, що він, зрозуміло, володів всією сумою будь-якого богослов'я тієї доби. Але найголовніше те, що

він усі ці свої знання віддавав на творення, принаймні, хоча б десь на майбутнє творення української нації як певної духовної цілості, що у ній всі ми будемо належати до якогось одного спільного знаменника, але в жодному разі не тоталітарного, не підкресленого секулярно-юридичного, а саме, до духовного. Тобто, це одна із тих постатей української культури, що в ній поєднується гармонійно і секулярне, і релігійне, академічні знання і практична діяльність, діяльність політична і діяльність громадська та, нарешті, певне своє, індивідуальне зусилля, яке впродовж чи не 70 років самостійних духовних зусиль нашого героя було саме в напрямі оцього творення» [4, с.387].

Значну частину свого життя І. Огієнко присвятив служінню церкві, керуючись гаслом «Служити народові – то служити Богові». Боротьба за відродження української церкви була покладена в основу його діяльності на посаді міністра сповідань в уряді УНР, пізніше, вже в еміграції, – в чині митрополита Української автокефальної православної церкви в Польщі та в останній період життя – на посту Першоієрарха Української греко-православної церкви в Канаді.

Маючи на меті об'єднання всіх українців у єдину державу на засадах християнської релігії і вбачаючи в цьому шлях спасіння українського народу, митрополит Іларіон виробив свою концепцію національної церкви, у якій обґрунтував такі її ідеологічні засади: українська церква – церква православна, апостольська й первозванна, автокефальна, соборноправна, національна. Найпершим завданням він вважав звільнення української церкви від чужої ідеології. Цей процес тісно пов'язував з історичними умовами життя народу, його культурою, давніми традиціями церкви. «Христову Правду через обмежений людський розум не всі розуміють однаково, – писав митрополит, – всі народи сприймають її за своїм національним розумінням, з чого й складається національна ідеологія тієї чи іншої Церкви... Ідеологія Української Церкви складалася довгі віки, складалася спільно усім Духовенством і Народом. Ідеологія ця росла разом з історією Українського Народу...». За час свого незалежного існування українська церква виробила власні національні ознаки, які характеризують її: наявність місцевої традиції, власного розуміння другорядних канонів, способів правління богослужіння, наявність великого сонму святих, специфічних форм управління, особливих нагород духовенства, його одягу, форм будівель тощо. На думку митрополита, національна риса української православної церкви виявляється і в тому, що ця церква активно включилася у процес формування свідомості української нації, вчить віруючих любити свій народ, його звичаї, віру, берегти рідну мову, пісню. Самостійність УПЦ він вбачає і в таких її ознаках, як демократизм, евангелізм, побутовість, а також власна канонічна територія, окремішність народу, наявність віками вироблених специфічних етнічних ознак тощо [3, с.125].

Сам І. Огієнко так говорив про церкву: «На жаль, тільки маю одну поважну перешкоду при відновленні стародавньої Української церкви, не згадуючи про перешкоди сильніші, вищі. Справа в тому, що наша вирішальна українська інтелігенція, розагітована несумлінними одиницями, часом не розуміється на тому, в чому саме найперше мусить полягати відновлення старої Української церкви, чи правильніше – дерусифікація її, – вона сліпо бачить це тільки в Богослужінні живою українською мовою й вимагає насильного запровадження цього, зовсім не цікавлячись відновленням самого духу давньої Української церкви. Вона не розуміє, що можна правити служби Божі по-українському, а церква позостанеться все-таки московською по духові, традиції, ідеології і т.д. Цебто підмінюється внутрішній животворящий дух зовнішньою мертвою формою, як то було з катом України москалем Постишевим, що носив українську вишивану сорочку...» [6, с.78].

І. Огієнко закликав український народ до церковної праці. Звертаючись до українського православного громадянства і вояцтва, митрополит Іларіон закликав їх стати міцними лавами до Церковної праці, до відбудови православної Автокефальної Української Церкви, не цуратися України, своєї віри, бути лояльним до чужої віри. З'єднання всього українського народу, на його думку, будівництва Соборної України вимагає звернути увагу і на Церкву західних українців, на греко-католицьку Церкву.

Головною ознакою, на якій духовно і культурно зростає людина, на думку діяча, є його рідна мова. І.О. Кучинська зазначає, що І. Огієнко вбачав сутність слова у різних аспектах і площинах духовності [6, с.116].

Саме віра у силу слова стала поштовхом до написання ґрунтовної, опертої на широкому архівному матеріалі праці. У 1942 році в Празі побачило світ видання у двох томах Огієнкової «Української церкви». Перший том книги охоплює період від початків християнства серед українського народу ще в доісторичну добу до виходу в світ унікального твору українського друкарства – Острозької Біблії 1581 року. Майстерним пером зрілого дослідника, прекрасного знавця першодруків із цієї проблематики, представлені тут розділи, присвячені запровадженню хрещення українського народу, характеристичі церковних братств, а також реформаций у Польщі та Україні тієї доби. Другий том книги висвітлює долю української церкви після приєднання її до Московської митрополії 1686 року.

Вже пізніше, відчуваючи потребу доповнення викладеного раніше підручничкового матеріалу, Огієнко вирішує глибше й досконаліше дослідити окремі періоди – найскладніші й найдраматичніші – історії нашої церкви. Так з'являються, майже одночасно, дві його монографії «Українська церква за Богдана Хмельницького. 1647-1657» і «Українська церква за час руїни. 1657-1687». В останній автор зазначає: «Українська православна Церква сильна своїм духом та тисячолітньою традицією, сильна і своїм міцним поєднанням із рідним народом. За час Руїни український народ, здавалося, мусив загинути як нація, але власна православна Церква спасла його. Руїна – це Голгофа Української православної церкви, а разом із тим це й найбільша слава її. Як залізо в огні перетоплюється на крицю, так і Українська православна церква крицею загартовувалася в довгу добу Руїни, і вийшла з неї – безсмертною» [1, с.12].

Та найбільшою заслугою митрополита є, безперечно, переклад Біблії з давньоєврейської мови. Над нею він працював понад двадцять років. Іван Огієнко глибоко розумів необхідність перекладу на живу українську мову повної Біблії, книги, яка серед усіх народів найбільше читається, найбільше друкується й найактивніше розходить, – вона могла і повинна була б стати для українського народу не лише засобом релігійного, а й мовного впливу на маси, отим «наріжним каменем» розвою літературної мови, що протягом століть через політичні обставини не мала достатніх умов для нормального розвитку.

Вносячи на суд громадськості давно омріяну ідею нового перекладу Святого письма українською мовою, І. Огієнко зазначав: «...Ми надзвичайно потребуємо такого перекладу Біблії, що був би зроблений сучасною літературною всеукраїнською мовою. Перекласти цілу Біблію – а в першу чергу Новий Заповіт треба такою літературною мовою, що стала б зразковою бодай на перші 50 літ. Мусимо мати переклад, що став би найкращим підручником вивчення української мови. Без цього нормальний розвій нашої літературної мови не матиме так їй потрібного «каменя наріжного», бо треба, щоб і селянські маси – головний читач св. Письма – при звичаювалися до доброї літературної мови. Такий переклад треба видати з зазначенням наголосів, – щоб кожний міг читати його справді по-літературному».

Ось чому, приступаючи до цієї надзвичайно складної роботи, Огієнко поставив перед собою два найголовніші завдання: по-перше, найточніше передати зміст оригіналу, дбаючи передусім про змістову точність цілого ряду багатозначних слів, і, по-друге, забезпечити переклад милозвучною, сучасною літературною мовою.

Перший, незначний наклад перекладених Огієнком чотирьох Євангелій (від Матвія, Марка, Луки, Іоанна) побачив світ 1937 року у Львові, а 1939 року – додрукований у Варшаві. До цього видання було додано ще й «Псалтир». Переклад усієї Біблії завершено 11 липня 1940 року, однак через обставини військового стану запустити її в роботу на друкарні не вдалося. Натомість через два роки друга частина Біблії – «Новий Заповіт. Псалтир» – була додрукована ще раз. Цього разу у Фінляндії, заходами Стокгольмського товариства поширення Євангелія в Росії.

Останнє видання для українського читача і тоді, й тепер є недоступним, оскільки, на противагу львівському і варшавському, жодного примірника цієї книги не було знайдено у вітчизняних бібліотеках [6, с.291].

М. Стріха з цього приводу писав: «Православний переклад український Біблії Огієнка не перший, до нього працювали Куліш, Пулюй і Нечуй-Левицький, переклад Євангелія зробив Морачевський, практично водночас із Огієнком був зроблений греко-католицький переклад Хоменка, редактований трьома знаними поетами, нещодавно свій переклад видав Його Святість Патріарх Філарет, але за літературним рівнем і за рівнем наближення до оригіналу я, очевидно, без перебільшення скажу, що переклад Огієнка має великі переваги перед усіма наявними. А відтак уже цей подвиг, коли людина сама переклала Святе Письмо, уже вартий того, щоб ця людина навки увійшла в скрижалі рідної культури» [2, с.18].

Огієнкова Біблія, як і десятки інших його перекладених і виданих за кордоном богослужбових книг, виконує і сьогодні, окрім релігійної, ще одну важливу місію – забезпечення українському народові його невід’ємного права читати і пізнавати Святе письмо своєю рідною мовою.

Отже, історик та ієрарх церкви Іван Іванович Огієнко дослідив широке коло проблем, що стосуються відтворення української церкви та відродження української духовності взагалі. Тому не випадково в наш час розбудови української держави посилилась увага до вивчення творчої спадщини видатного мислителя, яка довгий час була заборонена в Україні.

М. Стріха вважав, що Іван Огієнко був одним із дуже небагатьох діячів визвольних змагань, тих, хто належно розумів вагу релігійного фактору, яким легковажили і Грушевський, і Винниченко, і почасти й Петлюра, і що стало ще одним із чинників поразки цих самих визвольних змагань. Він палко прагнув творення Помісної української церкви, однієї з рівноправних православних церков. І як інтелектуал, як гуманіст високого рівня він працював в ім’я цієї церкви [7].

Митрополит Іларіон своєю багатогранною діяльністю сприяв зростанню духовності українського народу, утвердженню національної самосвідомості та відродженню української православної церкви. Серед його найдорожчих надбань – велика кількість праць, присвячених релігійній тематиці, та переклад Біблії українською мовою, що дало можливість народу поглибити свої релігійні знання та вплинуло на загальний рівень духовності нації.

Список використаних джерел:

1. Білан А. Іван Огієнко / А. Білан // Українська культура. – 1992. – №1. – С. 12-13.
2. Білокінь С.І. Церковна інтелігенція Наддніпрянщини в 1917-1920 рр. / С.І. Білокінь // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К. : Інститут історії України НАН України, 1992. – Вип. 2. – С. 19-24.

3. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923. – Т.1. Доба Центральної Ради / Д. Дорошенко // Березіль. – 1992. – №1. – С. 101-131.
4. Мироненко О. Проблеми автокефалії церкви в Українській державі / О. Мироненко, Ю. Римаренко, І. Усенко, В. Чехович // Українське державотворення. – К. : Світ, 1997. – С. 383-387.
5. Огієнко І. До українського народу від міністра ісповідань / І. Огієнко // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наук. доповіді другої Всеукраїнської наук.-теорет. конференції. 18-19 лютого 1997 р. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 76-79.
6. Пашенко В. Іван Огієнко / В. Пашенко // Історія України в особах. XIX-XX ст. – К. : Вид-во «Україна», 1993. – С. 289-296.
7. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт-Наш час, 2006.
8. Тимошик М.С. Голгофа Івана Огієнка: Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності / М.С. Тимошик. – К. : Заповіт, 1997. – 229 с.

This article examines the contribution of Ivan Ogienko to the development of the spiritual heritage of the Ukrainian people. We describe the effect of intensification in religious knowledge and reference to the Orthodox Church in the sense of national spirit and identity of Ukrainian people. The basic views on the future of Metropolitan Church and the basic principles of spiritual education are mentioned. Author's work on religious texts are considered, as well as translation of the Scriptures, in the context of expansion of use of the Ukrainian language.

Key words: religion, Orthodox Church, Bible, spiritual education, church, nation, translation.

Отримано: 08.10.2016 р.

УДК 811.161.2(091)

С. О. Каленюк, Ю. О. Форошевська

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ОКРЕСЛЕННЯ ОСНОВНИХ ВЕКТОРІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ІВАНА ОГІЄНКА У ГАЛУЗІ МОВознавства

Ця стаття розкриває головні напрямки розробок автора, висвітлює конкретні риси його лінгвістичних праць, розкриває взаємозв'язок української мови та процесів мислення, як індивідуальності, так колективу. На основі аналізу цих праць створено узагальнений висновок про самобутність досліджень автора, що зображає його власну концепцію функціонування української мови, її розвитку протягом віків, впливаючи на культурну та національну сферу життя народу й формування особистості українців.

Ключові слова: мовознавство, лінгводидактика, українська мова, національна свідомість, особистість.

Століттями формувалась мовознавча спадщина нашого народу, багато митців, письменників досліджували українську мову, приділяли увагу лінгвістичним процесам, що відбувались у ній, узагальнювали матеріал, на базі якого робили висновки про певні закономірності функціонування мови, її причини виникнення та взаємозв'язок із людським мисленням. Таким метром став й Іван